

Nacionalne crkve Srba i Hrvata i sakralizacija mitske prošlosti Drugog svjetskog rata

Prof. dr. sc. Vjekoslav Perica, izvanredni profesor, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska

Radna verzija referata pročitano na znanstvenom skupu "Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma na prostoru bivše Jugoslavije", Novi Sad, Srbija, 8. svibnja 2008.

Analize nedavnih „balkanskih ratova“ na Zapadu dale su veliki prinos boljem razumijevanju tih događaja jednim hladnijim pogledom izvana ali istovremeno su proizvele neke pogrešne teze od kojih je vjerojatno najpromašenija ona koja uzroke ovih ratova traži u davnoj povijesti, poput Velike crkvene šizme iz 1054., boju na Kosovu polju 1389. ili otomanskog osvajanja Balkana. Bilo kako bilo, malo je analiza južnoslavenskog konflikta 1990-tih na koje to prblmeatiziraju u kontekstu nasljeđa Drugog svjetskog rata. Ali Drugi svjetski rat je bio povijesni okvir i kontekst prvog a na neki način jedna od uzroka i drugog jugoslavenskog bratoubilačkog rata.

Poslije kolapsa komunizma u Evropi pojavio se nakratko kod protivnika starog sustava fenomen kojeg se nazivalo „trijumfalizmom“. Kod religija koje su se dugo opirale „bezbožnom“ režimu i u njemu često bile jedini tolerirani organizirani oblik oporbe, taj se trijumfalizam manifestirao, pored ostalog u pokušajima revizije povijesne perspektive koja im je ranije davala negativnu ulogu a napose se to odnosilo na njihove uloge u Drugom svjetskom ratu. Ali sad to čine odlaskom u krajnost po kojoj sebe prikazuju herojima bez mrlje i mane, mučenicima i vječnim pobjednicima. U bivšoj Jugoslaviji i državicama koje su na njenim ruševinama iznikle, na tom malom prostoru s puno povijesti, bilo je teško skrojiti „nove historije“ za legitimiranje nove strukture moći i novih klasnih odnosa. Napose je bilo teško u novim međusobno neprijateljskim državama konstruirati novu povijest koja će urediti odnose među tim državama kao novim nacijama od kojih svaka ima novu nacionalnu povijest i novi nacionalni identitet. Novi nacionalistički pokreti (u kojima su nacionalne crkve igrale ključnu ulogu) nametali su društvu u ime patriotizma ili religije „nove historije“ objavljujući uzajamno isključive i proturječne istine. Kod nacionalnih crkava radilo se o konstrukciji mitske povijesti i njenom posvećenju ili sakralizaciji kroz komemoracije, beatifikacije i kanonizacije te mobilizaciji vjerničkih masa kao snage pritiska na društvo u nametanja novih „svetih historijskih istina.“ Dva nacionalistička pokreta, hrvatski i srpski, koja će ovaj članak analizirati, su se kao antikomunisti i nacionalisti obračunavali s mitovima komunizma ali su ostali zapleteni u međusobni konflikt kad se radi o novim perspektivama na zajedničku prošlost jer su te perspektive bile mitske. Drugim riječima, problemi su nastali kad su se trebali baviti jedni drugima i zajedničkim povijesnim iskustvom a kao nacionalisti to su rješavali mitskim inženjeringom kog ne zanima što se u povijesti stvarno dogodilo i kako nego kakva će povijest najbolje poslužiti nacionalnom interesu u sadašnjosti. Za oba nacionalistička pokreta problem je bio i odrediti se spram fašizma. Naime, komunisti koji su bili i antifašisti, su prema tim pokretima postali negativci historije ravni fašistima ako ne i gori od njih. Zbog toga se na antifašizam

koji su predvodili komunisti ovi novi nacionalistički pokreti nisu mogli pozivati i konstruirati s tim nekakav kontinuitet. Religije su se također suočile s problemom određenja spram fašizma. Naime, one su uvijek u modernoj eri pokušavale istisnuti sekularne ideologije i preuzeti njihove ideje koje su imale masovni apel i mobilizirajući potencijal. Tako su od nacionalizma preuzele ideju pripadnosti nacionalnoj zajednici i patriotizam a od socijalizma odnosno komunizma su nastojale preoteti ideju socijalne pravde. Ali kako u društvima gdje je došlo do velikih građanskih ratova između fašista u savezu s ostalim nacionalistima i komunistima u antifašističkim „narodnim fontovima“, poput primjerice Španjolske i bivše Jugoslavije, preuzeti od komunističke antifašizam? Napose jer su religije u takvim sukobima bila prisiljene izabrati određenu stranu a to nikako nije mogao biti „bezbožni komunizam“? Tako dolazimo do paradoksa da su nekadašnji fašistički kolaboratori ili oni koji fašizam nisu izrijekom i nedvosmisleno osudili ni u njegovim najcrnijim vremenima ni danas, pokušali prekrajanjem povijesti postati ili nekakvi „naknadni antifašisti iz neideoloških humanitarnih motiva“ ili „borci za ljudska prava protiv svakog oblika totalitarizma“. Ali u tranzicijskim vremenima došlo je do pojave neofašizma i novih totalitarnih pokreta prema kojima su crkve opet bile najblaže rečeno tolerantne opravdavajući se strahom od povratka komunizma. Iako je tema revizionizma u historiografiji i pamćenju Drugog svjetskog rata mnogo šira, ovaj tekst će se ograničiti samo na nacionalne crkve u Hrvatskoj i Srbiji. Dakle radi se o „novom“ hrvatskom nacionalnom katolicizmu koji se ponekad voli nazivati „Crkva u Hrvata“ i „novom“ srpskom pravoslavlju odnosno „Srpskoj crkvi.“ Ove religije nazivam „novima“ jer se radi o njihovu izlasku u javnu sferu, odnosno njihovoj „deprivatizaciji“ poslije jednog duljeg perioda prisilne apstinencije od političkog i javnog aktivizma.¹ Jedna od dimenzija ovog procesa kojom ću se posebno baviti u ovom tekstu jest revizija povijesti Drugog svjetskog rata od strane ovih dvaju crkava kroz konstrukciju mitova i novih svetačko-mučeničkih kultova od kojih posebno izdvajam četiri teme: Alojzije Stepinac, Nikolaj Velimirović, Jasenovac i Bleiburg. Iako nikad nije vrijeme za nekakav „opravdani“ mitski inženjering i supstituciju povijesti mitovima, konstrukcija ovih konkretnih mitova kao državotvornih mitova novih postjugoslavenskih nacija, dogodila se u nevrjeme. Radi se o predratnoj krizi, ratu i poratnim previranjima na prostorima bivše Jugoslavije čime su, pored ostalog, i ovi procesi izazvali i još uvijek održavaju ozbiljne konflikte. Na taj način moraju se ubrojiti i u faktore društvene krize pa i rata.²

---

¹ Pojam „deprivatizacije“ religije, napose zapazen 1970-tih i 1980-tih godina, uveo je sociolog. José Casanova. Vidi José Casanova, *Public Religions in the Modern World*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1994, i „What is is a Public Religion?“ u Hugh Hecló i Wilfred M. McClay, ur. *Religion Returns to the Public Square*. Washington D.C, Baltimore Maryland; Woodrow Wilson Center Press & The Johns Hopkins University Press, 2003, str. 111-140. Vidi također jos, Srdjan Vrcan, *Vjera u vrtlozima tranzicije*. Split: Glas Dalmacije, 2001, napose str. 293-294.

² Vidi Mitja Velikonja, „Liberation Mythology: The role of mythology in fanning war in the Balkans“ u Paul Mojzes, ur. *Religion and the War in Bosnia*, Atlanta: Scholar press, 1998, str. 20-42; Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*. S novim predgovorom autora. Prevele s engleskog Slobodaka Glišić i Slavica Miletić. Beograd: Biblioteka xx. vek, 2006; „The Sanctification of Enmity. Churches and Construction of Founding Myths of Serbia and Croatia.“ U Pål Kolstø, ed., *Myths and Boundaries in Southeastern Europe*. London.: C. Hurst & Co, 2005, str. 130-157; Dejan Jović, „Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji“, Reč, no.75/21, 2007, str. 61.-98.

Pod pojmom mita podrazumijevam povijesnu perspektivu koja ima određenu funkciju.³ U takve funkcije dakako ne spada ni jedan od temeljnih zadaća povijesne znanosti, na primjer, objektivno prikazati što se u povijesti dogodilo i to dokazati sukladno rigoroznim znanstvenim standardima ili interpretirati povijesna zbivanja radi razvijanja sposobnosti kritičkog mišljenja. Mitovi su svaka *upotreba* povijesti u neke druge svrhe, bilo da se njima legitimira neki politički poredak, stvaraju nacije ili mobiliziraju masovni politički pokreti ali i zloupotrebe povijesti kojima se primjerice opravdava imperijalizam, rasizam, rat ili genocid. Doduše, ne moraju sve funkcije mita biti negativne: mit primjerice može inspirirati borbu za socijalnu pravdu ili pokret otpora kolonijalnoj vlasti. Mit, poput religije, može osnažiti volju osobe koja pati da izdrži patnju ili teškog bolesnika da ozdravi (doduše ima i primjera mentalno bolesnih osoba zaluđenih mitovima koje ne prihvaćaju zbilju). Međutim, povjesničar, osim ako nije profesionalni propagandist unajmljen kao takav, ili nacionalist ili vjerski zelot, u profesionalnom dijelu svog posla nažalost ne može sebi dopustiti taj luksuz mitske inspiracije nego se mora baviti kritičkim preispitivanjem onog što se zbilja dogodilo.

Važno je i pitanje komunikacije mita, tj. kako mit dolazi do masa i kako ga i zbog čega one prihvaćaju. Ovdje dolazimo do pojma diskursa, koji, najkraće rečeno, odgovara na pitanje „*Kako*“ (mit djeluje, koje simbole, retoriku, rituale i druge načine komunikacije upotrebljava i kakve to promjene u društvu izaziva?) za razliku od samog mita koji kazuje „*Što*“ (se dogodilo u povijesti)?⁴ Primjer je opet predratna komunikacija mitova kroz mas-medije, političke debate, ali i velike javne skupove, mitinge, ili u slučaju crkava, vjerske komemoracije, procesije i litije, masovna hodočašća i jubileje.⁵ Na primjer, taj se gazimestanski spektakl iz 1989 uzima kao simbolični preludij postjugoslavenskih ratova. Kao što je uobičajeno da se povijesni događaji i povijesne prijelomnice lakše pamte po spektakularnim uvertirama poput bostonske čajanke, napada na Bastille, sarajevskog atentata ili kanonade s krstarice „*Aurore*“, iako tu se uglavnom radi o mnemotehnici, konstrukciji mitova ili medijskom senzacionalizmu prije nego o zbiljskoj povijesti. Ali najmanje deset godina prije tog gazimestanskog skupa, dakle, već u zadnjim godinama Titovog života, počela je velika revizionistička debata o Drugom svjetskom ratu. Ovdje se ne može kazati da je nebitno da li se taj rat dogodio ili nije i što se u njemu točno dogodilo jer je breme njegove povijesti snažno pritiskalo svijetu u tim zemljama. Dakako da su mnogi pokušali i taj rat mistificirati. U titoizmu partizanski ep je bio ujedno i glavni nacionalni patriotski mit. Također su i protivnici koje su partizani porazili, primjerice hrvatski i srpski nacionalisti, pretvarali tu istu povijest u svoje mitove koji su hranili njihove političke i državotvorne pokrete i time se rat nastavio. Zato se ova debata pretvorila u jedno dramatično i kaotično ispreplitanje pokušaja da se napise jedna objektivnija povijest Drugog svjetskog rata s oživljavanjem etničkih nacionalističkih mitova koji su, ohrabreni slabljenjem i izvjesnim kolapsom komunizam, krenuli u žestoku mitsku produkciju kao dio državotvornih pokreta za nove nacije na ruševinama stare. Ta je debata iz 1980-tih postala i političko pitanje prvog reda koje je opterećivalo odnose među nacijama, vjerama i bivšim jugoslavenskim republikama. Vodila se na način kako to nije bilo moguće nikad prije u titoizmu i to kako zbog naravi samog sustava zasnovanog na autoritarnoj i karizmatičkoj vlasti, tako

---

³ O teorijama mitskog fenomena vidi izvrstan sažetak u Aleksandar Bošković, *Mit, politika, ideologija*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2006. O mitovima nacije i nacionalne države vidi Anthony D. Smith, *Chosen Peoples. Sacred Sources of national Identity*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2003 i Geoffrey Hosking and George Schöpflin, eds., *Myths and Nationhood*. London: Hurst, 1997.

⁴ Vidi Bošković, *Mit, politika, ideologija*, str.68-69.

⁵ Vidi *Balkanski idoli*, 2. svezak, str. 27-95.

i zbog epskog pristupa partizanskoj borbi i mitologiji koja je iz tog proizišla. Naime, iako su neke kritički usmjerene debate u tom sustavu, napose od 1960-tih, bile povremeno dopuštene, svetost najvećih mitova titoizma, naime samog Titovog kulta i kulta partizanskog rata, nije se smjela oskrnaviti. U toj su se dinamičnoj dekadi 1980-tih naglo, bez karizmatičkog vrhovnog autoriteta, bez jake partijske i državne kontrole „odozgo“ te bilo kog drugog društvenog mehanizma ili menadžmenta ove „tranzicije prije tranzicije“ osvajale slobode kojih prije nije bilo u prodiralo u ranije zabranjene društvene, političke i druge sfere. U tu su se osjetljivu debatu umiješali pored povjesničara i novinari, umjetnici, književnici i pisci memoara, filmski scenaristi i redatelji a također i dvije najveće crkve na ovim prostorima, srpsko pravoslavlje i hrvatski katolicizam. Njima će se ovaj članak baviti. I ovaj religijski front otvoren tijekom velikih promjena i ima svoje svoje ratove i njihove spektakularne preludije koji im skrivaju prave uzroke. Začudo, u ovom slučaju religija nije bila ni dimna zavjesa ni opijum nego obratno: analizom interakcije religije i društva te odnosa dvaju glavnih crkava u ovoj predratnoj dekadi otkriva se Drugi svijesti rat kao jedan od uzroka rata 1991-1995. pa i poratnih posrtanja demokratskih promjena u dvjema državama.

Glavni spektakularni, simbolični preludij rata crkava koji se događao u sjeni rata naroda, dogodio se 2. rujna 1984 u Jasenovcu. Formalni povod bilo je posvećenje obnovljene jasenovačke parohijske pravoslavne crkve Sv. Jovana Krstitelja koju su ustaše srušili 1941. a SPC uspjela obnoviti uglavnom novcem tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske. Zato su pozvani predstavnici države te glavnih vjerskih zajednica, bili su prisutni svi arhijereju Srpski Crkve predvođeni patrijarhom Germanom Đorićem, došlo je i nekih dvadesetak tisuća vjernika iz zemlje i inozemstva a bio je pozvan i kardinal Kuharić i svi katolički biskupi. Oni nisu došli iako su poslali delegaciju. Uostalom nisu ni mogli jer su se pripremali za jedan od najvećih javnih crkvenih skupova i jubileja u modernoj povijesti hrvatskog katolicizma – završno slavlje devetogodišnjeg jubileja „Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata“ koje će se održati nekoliko dana poslije, u Mariji Bistrici, 9. rujna 1984 pod nazivom „Nacionalni euharistijski kongres.“ Jedina šansa da dodu bio bi eventualni papinski posjet SFRJ o kom se ranije spekuliralo u medijima a govorilo se da, ako papa Ivan Pavao II dodje, onda će posjetiti i Jasenovac. No za taj posjet tada cini se nitko nije bio spreman osim samog pape koji, dok nije čuo za sve okolnosti, navodno jest žarko želio doći pa i posjeti Jasenovac. Malo se pokolebao kad je čuo što hoće država, što očekuje Srpska pravoslavna crkva, i kakve rezerve ima hrvatska katolička crkva spram Jasenovca o kom se tad već nekoliko godina otvoreno u javnosti vode polemike o broju žrtava, ulozi katoličke crkve u zločinu koji Srpska crkva smatra genocidom a katolička ne, i napose ne vidi krucijalnu ulogu katolicizma u svemu što se dogodilo. Ipak, papa Poljak, koji je iz svoje domovine imao iskustva s komemoracijama u negdašnjim koncentracionim logorima i tenzijama raznih nacionalnih i vjerskih frakcija oko toga; a bio je također osobno bio toliko zabrinut zbog rastućih napetosti u poslijetitovskoj Jugoslaviji i mogućnosti njenog nasilnog raspada o čemu se tada na Zapadu uvelike spekuliralo, da je ipak naredio vatikanskoj diplomaciji da pokuša „iskoordinirati“ taj posjet. Do kompromisa nije došlo, i vlada SFRJ je objavila ono poznato, „papa Ivan Pavao II je pozvan u posjetu SFRJ i doći će kad se za to ispune uvjeti.“ Sama jasenovačka komemoracija Srpske crkve, uz one često citirane patrijarhove riječi „Da praštamo – moramo jer smo hrišćani, da zaboravimo – ne možemo i ne smijemo“, prošla je uz manje kritika iz režimskih struktura nego „Nacionalni euharistijski kongres“ na kom je bilo pola milijuna ljudi a kardinal Kuharić je u govoru rehabilitirao Alojzija Stepinca i zahtijevao od režima ukidanje svih restrikcija glede vjerskih sloboda. Rehabilitacije zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, osuđenog 1946. na 16 godina zatvora zbog potpore ustašama u NDH i poslije rata, smatrala se tada pokušajem

izazivanja nacionalne i vjerske mržnje i netrpeljivosti – nije to bila samo provokacija režimu koji ga je osudio nego i ozbiljan problem u srpsko-hrvatskim odnosima. Ali Katolička crkva je narednih godina pokazala da od rehabilitacije Stepinca pa i puta prema njegovoj beatifikaciji i svetačko-mučenicom kultu ne kani odustati a niti od ostalih zahtjeva. A kad je Sveti Arhijerejski Sinod Srpske pravoslavne crkve 1990. objavio spomen-monografiju „Večan pomen. Jasenovac – mjesto natopljeno krvlju nevinih“, postalo je jasno da Srpska crkva radi na konstrukciji kulta Jasenovca kao „srpske Golgote“ i „drugog Kosova“.⁶ Komemoracije u Jasenovcu su se nastavile u organizaciji srpske crkve, o Jasenovcu se sve više pisalo, posjećivali su ga hodočasnici, svećenstvo, istaknuti glasnogovornici srpskog nacionalističkog pokreta koji je tada već tresao cijelu zemlju, čak i članovi SANU koji su 1986. objavili poznati „Memorandum“. Odnosi dvaju crkava bili su sve hladniji. U razdoblju od 1989. do 1991. najviša crkvena vodstva izmijenila su pisma iz kojih je bilo razvidno koliko se razlikuju u interpretaciji povijesti Drugog svjetskog rata, uloge Katoličke crkve u NDH te uloge nadbiskupa Stepinca. Svetog arhijerejskog sabora SPC je u lipnju 1989. godine poslao Katoličkoj biskupskoj konferenciji pismo pod naslovom "Preduslovi za ekumenski dijalog". Po izjavi nadbiskupa Franca Perka koji je tada bio beogradskim nadbiskupom i smatrali su ga jednim od najumjerenijih katoličkih prelata datoj u intrevjuu jednom austrijskom dnevnom listu, to pismo je bilo "samo još jedan neprijatan potez u okviru tekuće kampanje koju je pravoslavna crkva vodila protiv katoličke i koja je bila puna optužbi i ultimativnih zahtjeva". U pismu srpskih vladika izraženo je opće nezadovoljstvo zbog neriješenih pitanja prošlosti i sadašnjosti. Osuđeno je poricanje genocida iz vremena Drugog svjetskog rata, a za postojeću krizu u Jugoslaviji okrivljena je rimokatolička crkva kao potpora neprijateljima srpskog naroda. "Ono, međutim, što zapanjuje hrišćansku savest jeste sami fakt da je ta ista hijerarhija na čelu sa pokojnim nadbiskupom Alojzijem Stepincem (uzgred rečeno, vojnim vikarem Pavelićeve vojske), uopšte mogla prihvatiti da bude saradnik na prekrštavanju u jednom vremenu očevidnog nasilja i straha od biološkog uništenja." U završnom dijelu pisma srpski crkveni velikodostojnici su zaključili da je nekakvo približavanje možda moguće iako je za to kucnuo posljednji čas. Mada nisu naveli konkretne zahtjeve, oni su se vjerovatno nadali da će se hrvatski velikodostojnici, uplašeni Miloševićevom agresivnošću i mogućnošću etničkog sukoba, javno izvinuti Srpskoj pravoslavnoj crkvi i konačno se pojaviti na toj zajedničkoj komemoraciji u Jasenovcu.

Na Biskupskoj konferenciji Jugoslavije održanoj 12. novembra 1990. godine sročeni su zvanični odgovori na pismo srpskih vladika koji je zatim objavljen u svim većim listovima. Kardinal Kuharić je u ime Biskupske konferencije optužio Srpsku pravoslavnu crkvu da više služi kao glasnogovornik izvesne politike" (to jest politike nacionalističkog lidera Srbije Slobodana Miloševića) nego što je brine podriivanje ekumenskog dijaloga. Kuharić je ukratko izložio novo tumačenje crkvene povijesti po kojem je nadbiskup Stepinac bio nezavisni crkveni velikodostojnik koji je javno negodovao protiv ustaških zločina, a naročito protiv zločina počinjenih u jasenovačkom koncentracionom logoru. Kao dokaz za to, Kuharić je naveo Stepinčeve propovijedi koje je za vrijeme rata održao u zagrebačkoj katedrali i pisma koja je uputio hrvatskom fireru Paveliću. U prosincu 1990. godine Sveti arhijerejski sabor je na izvanrednom sastanku donio zaključak o ekumenskim odnosima s rimokatoličkom crkvom u kojem se kaže da taj "Sabor sa dubokim žaljenjem konstatuje da je netolerantan stav

---

⁶ Arhimandrit Atanasije Jevtić et. al. *Večan pomen: Jasenovac: mesto natopljeno krvlju nevinih 1941/1985/1991. Spomenica povodom pedesete godišnjice velikomučeničkog Jasenovca i sedme godišnjice osvećenja ponovo izgrađene Crkve rođenja sv. Jovana Krstitelja – spomen-hrama u Jasenovcu* (Beograd: Sveti sinod Srpske pravoslavne crkve, 1990).

jednog dela rimokatoličkog sveštenstva i inteligencije u Jugoslaviji prema pravoslavnim crkvama, posebno srpskoj, doveo ekumenske odnose u našoj zemlji gotovo na mrtvu tačku. Ipak, Sabor ostaje otvoren za bratski dijalog i činiće sve što može da se klima u međucrkvanim odnosima poboljša.”⁷

U svibnju 1991. Srpska je crkva prenijela u zemlju iz SAD posmrtnu ostatku episkopa ohridsko-žičkog Nikolaja Velimirovića koji je umro u američkom egzilu 1956, te ga uz počasti sahranila u rodnom selu kod Valjeva. Bio je to uvod u kanonizaciju novog sveca i mučenika Srpske pravoslavne crkve, neke vrste srpskog pandana Stepincu. Ono što je Srpska crkva glede Jasenovca izvela između 1984. i 1990. Velimirović je u egzilu insistirao da treba učiniti još tamo 1950-tih godina. Ali crkveno vodstvo u zemlji nije se usudilo provocirati tada jake komunističke vlasti i riskirati konflikt s Katoličkom crkvom u zemlji čija je oficijelna politička ideologija bila bratstvo i jedinstvo između svih nacija i vjera. Velimirović je zamislio da se u Jasenovcu sagradi veliki „Hram pokajanja“. Očekivao je da bi predstavnici Katoličke crkve u taj hram dolazili moliti zajedno s pravoslavnima pa bi to postao i hram pomirenja, ali dakako, pod uvjetom da se katolici najprije pokaju i priznaju odgovornost za genocid. Glede motiva genocida u NDH, Velimirović ih je u svojim tekstovima objasnio primarno vjerskim: Katolička crkva u Hrvatskoj, nahuškana iz Vatikana, vjerovao je on, htjela je uništiti većinu Srba fizički a jedan dio prevesti na katolicizam.

Kanonizacija Velimirović pripremana je u svećeničkim krugovima okupljenim oko časopisa „Glas crkve“ još od ranih 1980-tih (a u srpskim emigrantskim krugovima još i ranije). Poslije prijenosa njegovih mostiju u Srbiju došlo je do konstrukcije novog kulta. Objavljena su njegova sabrana djela a prvaci Srpske crkve govorili su o njemu kao svecu i nacionalnom junaku. Velimirović je u samo dvanaest godina kampanje do kanonizacije 2003, proglašavan najvećom religijskom i nacionalnom ikonom Srba poslije Svetog Save. S obzorom da je bio možda najveći teolog Srpske crkve svih vremena, neki su ga svećenici uspoređivali sa svetim Ivanom Krstiteljem i svetim Ivanom Krizostomom. Metropolit crnogorsko-primorski i kandidat za patrijarha, Amfilohije Radović, jedan od vodećih zelota u Srpskoj crkvi, govorio je o Velimiroviću kao proroku i misionaru posebnog kova a episkop Šabacko-Valjevski Lavrentije Trifunović nazvao ga je ‘najvećim sinom Srbije, najvećim svećenikom i misliocem poslije Svetog Save, čije je djelo duhovni neboder, planina duhovnog bogatstva koju tek treba izučavati’.⁸ U svibnju 2003, Sveti Arhijerejski Sabor Srpske Pravoslavne Crkve jednoglasno je glasovao da se ime Nikolaja Velimirovića stavi na listi srpskih nacionalnih svetaca pod rednim brojem 77.

O Velimirovića životu tijekom drugog svjetskog rata, napose se mnogo govorilo u srbijanskoj javnosti. Prikazan je kao mučenik, zatočenik zloglasnog koncentracionog logora Dachau. To ga je činilo suprotnošću Stepincu koji je smatran fašističkim i okupatorskim kolaboratorom. U igri simbola poslije pada komunizma i sumraka idola i mitova bivše Jugoslavije – dvije su nacionalne ikone, Stepinac i Velimirović predstavljale Hrvate i Srbe. Hrvati su sukladno tome ustaše, naci-fašisti i izdajnici a Srbi borci protiv fašizma. Srpski nacionalisti vješto su iskoristili kolaps Titovog kulta i val hrvatskog nacionalizma koji je odbacivao i Tita i

---

⁷ Vidi o svemu ovom detaljnije uz odgovarajuće reference u Perica, *Balkanski idoli*, svezak 2. str. 28-95.

⁸ Vidi Jovan Byford., *Denial and repression of anti-semitism : post-communist remembrance of the Serbian Bishop Nikolaj Velimirovic*. Budapest ; New York : Central European University Press, 2008 i “Distinguishing ‘anti-Judaism’ from ‘antisemitism: Recent championing of Serbian Bishop Nikolaj Velimirović’”, *Religion, State & Society*, vol. 34.no.1, March, 2006, pp.7-31.

hrvatski partizanski antifašizam da u novom svjetlu predstave Hrvate kao genocidni i fašistički narod a Srbe kao narod koji se od turskih vremena uvijek borio protiv tuđinske vlasti. Međutim, djelovanje i Stepinca i Velimirovića tijekom Drugog svjetskog rata bilo je puno složenije nego što su novi mitovi pokušali predstaviti. Pokazalo se da je uloga Stepinca i Katoličke crkve, iako se ne bi mogla nazvati antifašističkom, ipak bila drukčija od one iz optužnice protiv Stepinca 1946. 1946. Stepinac je osuđen na jednom sudskom procesu koji je bio primarno politički proces. Dakako, to posve ne oslobađa ni Stepinca ni dio proustaškog hrvatskog klera njihove odgovornosti jer je interakcija između ustaštva i katolicizma postojala u raznim oblicima. Ali proces Stepincu 1946. da bi se razumio, mora se sagledati u kontekstu konstrukcije nove legitimirajuće patriotske i državotvorne mitologije jugoslavenskog titoističkog sistema. Utemeljujući mitovi tog novog režima bili su negativno određeni spram svakog etničkog nacionalizma a napose srpskog i hrvatskog. Te je godine zato suđeno dvjema ikonama tih dvaju najsnažnijih protujugoslavenskih nacionalizama: vođi četničkog pokreta Draži Mihailoviću koji je osuđen na smrt; i hrvatskom nadbiskupu Alojziju Stepincu koji je osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom građanskih prava. Obojici su procesi bili politički utoliko što im je suđeno kao simbolima neprijateljskih ideologija te po „zapovjednoj odgovornosti“ koju je u Mihailovićevom slučaju bilo lakše dokazati jer se radilo o vojnom i političkom zapovjedniku oružanog pokreta koji je učinio masovne ratne zločine. Da je Titov režim shvaćao Mihailovića i Stepinca primarno kao ideološke simbole i stvorio njihovim procesima nekakvu ravnotežu, svjedoči vodeći povjesničar titoizma Vladimir Dedijer. U svojim „Novim priložima za biografiju Josipa Broza Tita“ koje je objavio početkom 1980-tih poslije Titove smrti on govori u jednom eseju o Draži Mihailoviću i Alojziju Stepincu kao predstavnicima ekstremnih oblika srpskog i hrvatskog nacionalizma.⁹ Dakle, bio je to početak poznate politike “balansiranja” u borbi protiv nacionalizama u titoizmu. I poslije toga, skoro u pravilu, kad bi doslo do nekog sudskog kaznenog procesa za srpski nacionalizam, obično bi slijedili i procesi nekom optuženom za hrvatski, a od 1948. poslije procesa bosanskim “Mladim Muslimanima” i muslimanski nacionalizam.

Konstrukcija političkog mita o Stepincu kao mučeniku hrvatskog naroda i instrumentu hrvatskog nacionalizma (“borba za rehabilitaciju Alojzija Stepinca bila je borba za hrvatsku državnost” kako je govorio istaknuti hrvatski politički emigrant Vinko Nikolić), započela je po njegovom utamnicenju i provodila se do Titove smrti u inozemstvu u krugovima antijugoslavenske emigracije. Emigrantski krugovi su također imali ključnu ulogu i u konstrukciji mita o Velimiroviću, jer su obojica u doba titoizma bili teme o kojima se u zemlji nije smjelo javno govoriti osim prema režimskoj interpretaciji. Stepincev mit je u hrvatskoj emigraciji dobio i neke efektivne propagandne dodatke – do danas opetovano ponavljane teze sumnjivog kredibiliteta, poput teorija o navodnom prisljavanju Stepinca da odvoji Katoličku Crkvu od Svete Stolice,¹⁰ ili da je u zatvoru u Lepoglavi bio otrovan iako je umro u kućnom pritvoru u rodnom selu nekoliko godina po izlasku iz zatvora.

U svakom slučaju, poslije Titove smrti bilo je moguće ipak nešto objektivnije sagledati uloge i Stepinca i Velimirovića, ali je isto tako otvoren prozor nekontroliranoj nacionalističkoj propagandi i zloupotrebama – drugim riječima, „drugoj fazi“ konstrukcije ovih mitova kao državotvornih političkih mitova. Došlo je i do

---

⁹ Vladimir Dedijer. *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Knjiga 2. Rijeka : Liburnija ; Zagreb : Mladost, 1980-1981.

¹⁰ Tu je teoriju odbacila Stella Alexander, britanski pisac i krscanski teolog, koja se smatra jednim od najobjektivnijih pisaca o Stepincu. Stella Alexander, *The Triple Myth. A Life of Archbishop Alojzije Stepinac*. Boulder: East European monographs, 1987.

konfliktnih interpretacija – „hrvatske nove historije“ i njenog srpskog ekvivalenta. Hrvatska je nova historija odbacila poistovjećivanje ustaštva i katolicizma te njihovu tobožnju suradnju na genocidnom projektu u NDH. Insistirala je i da na procesu Stepincu iz 1946. nisu uzete u obzir sve relevantne činjenice poput njegovih privatnih neslaganja s Pavelićem, te doduše zakasnelih ali ipak dokazanih propovijedi i pismenih protesta protiv ustaških zločina te osobnih intervencija koje su nekim progonjenima spasile živote. Dakako u ovoj je hrvatskoj „novo historiji“ bilo objektivnijih pristupa koje su sagledale realno interakciju hrvatskog katoličkog nacionalizma i ustaštva i onih nacionalističkih koji su u svemu vidjeli oklevetanu Crkvu i protuhrvatsku urotu. „Srpska nova historija“ je, nastajući u vrijeme uspona srpskog nacionalističkog pokreta koji je srušio bivšu Jugoslaviju, išla u nekim slučajevima i dalje od optužnice protiv Stepinca iz 1946., insistirajući na velikim brojkama jasenovačkih žrtava koje prelaze dostupne liste i dokumente te konstrukcijom mita o stoljećima planiranom genocidu protiv Srba navodno zamišljenog u Vatikanu čiji su Hrvati i njihova Katolička crkva imali biti instrumentima.

Što se tiče Velimirovića, izišlo je tijekom postupka kanonizacije i debata koje je ona izazvala na vidjelo da on nije bio takva žrtva fašizma kakvom su ga prikazivali a napose da nije bio antifašist koji je zbog toga završio u koncentracionom logoru Dachau. Velimirović je zajedno s patrijarhom Gavrilom, talac njemačkih okupacijskih vlasti u Srbiji gdje je proveo većinu ratnog doba u manastiru; da nije surađivao s pokretom otpora niti ga je ohrabrivao nego je simpatizirao nacionalističku organizaciju „Zbor“ Dimitrija Ljotića i četnike a u logoru Dachau proveo je mjesec dana kao privilegirani zatočenik pred kraj rata i pritom uz njemačku, a poslije savezničku pomoć pobjegao pred partizanima na Zapad. Osim toga, Velimirović je i prije rata te u ratu, bio poznat po javno iznesenim antisemitskim i nacionalističkim stavovima – isticao je primjerice da nije slučajno da su mnogi vodeći boljševici bili Židovi. Izražavao je i očekivanja da bi Hitler mogao preurediti svijet nabolje (Hitlera je u jednom tekstu iz 1935. usporedio sa Svetim Savom). Njegova glasovita „Poruka srpskom narodu kroz tamnički prozor“ (logora Dachau) objavljena u inozemstvu a potom i u Srbiji 1998, sadrži antisemitske stavove i okrivljuje Židove za sudbinu koja ih je snašla jer su htjeli dominirati svijetom intelektualno, kulturno i financijski. U svojoj dekonstrukciji Velimirovićevog kulta, socijalni psiholog Jovan Byford je istaknuo da se radi ne samo o manifestaciji nacionalizma u srpskom pravoslavlju nego da taj kult i način na koji je izveden pokazuje prisutnost antisemitizma u pravoslavnoj kulturu općenito i napose u srpskom pravoslavlju i srpskom nacionalizmu iako Srpska Crkva pokušava to zaniijekati.¹¹ Treba dopuniti Byforda time da Velimirović nije bio samo antisemita nego i antiekumenski zelot, napose antikatolik što je napose relevantno u kontekstu srpsko-hrvatskih odnosa, dakle odnosa dviju crkava i dvaju naroda od kojih je jedan pravoslavni a drugi katolički. Treba se također podsjetiti da je i Stepinac, koji je u jugoslavensku državu ušao pod utjecajem ideja Strossmajera o mogućnosti katoličko-pravoslavnog zajedništva a dakako, sukladno tadanjem katoličkom motrištu na odnose istočne i zapadne crkve, uvjeren u superiornost katolicizma, vjerovao je i da se „shizmatici“ kako se tada na pravoslavne gledalo, mogu u tom zajedništvu približiti Rimu; poslije atentata na Stjepana Radića i konkordatske krize iz 1937. postao ultramontanski katolik koji je prezirao te „shizmatike“. Tako su, kao što sam u ranije objavljenim radovima istaknuo, pred Drugi svjetski rat, velike crkvene jubileje koji su nekom koincidencijom baš tada održani, predvodili dva vjerska zelota ispunjeni sektaštvom uz rastuću mržnju

---

¹¹ Byford., *Denial and repression of anti-semitism : post-communist remembrance of the Serbian Bishop Nikolaj Velimirovic.*

dvaju neprijateljskih crkava.¹² Kad smo već kod tih crkvenih jubileja, tu se radilo o 550-toj godišnjici kosovskog boja i početku devetogodišnjeg jubileja „13 stoljeća kršćanstva u Hrvata“. Radi se dakle o ritualnoj komunikaciji mitova etnogeneze i „zlatnog doba nacije“. S obzirom da su ti isti jubileji održani i 1939.-1941. i opet 1984.-1989. (i da su u obje prilike određene uloge odigrali i Stepinac i Velimirović, u prvoj prigodi kao organizatori a u drugoj kao kultovi i mitovi) proizlazi da svaki veliki srpsko-hrvatski bratoubilački rat ima nekakav mitsko-nacionalistički i crkveni preludij.

Dalje, treba naglasiti da nije slučajno da je Velimirović kanoniziran 2003. Tajming kanonizacije se može shvatiti i kao konačnu prevlast zelota u SPC (kult Velimirovića uvijek su forsirali klerikalni zeloti a oni umjereni su mu umanjivali značaj pa i otezali s kanonizacijom) ali i reakciju SPC na dva događaja: beatifikaciju Stepinca 1998. i NATO bombardiranje Srbije 1999. U srpskom društvu poslije NATO bombardiranja i Miloševićevog pada, unatoč kratkotrajnoj vlasti liberala ili možda i zbog nje, dolazi do nove erupcije nacionalizma, manifestacija antisemitizma i pojave ekstremnih desničarskih grupa koje su okrivljavale židovske krugove za utjecaj na SAD i zavjeru protiv srpskog naroda.¹³ Doduše još od ranije je došlo i do bujanja ekstremne desnice u Srbiji koju je NATO bombardiranje dodatno okuražilo a liberalna pro-zapadna vlast nehotice isprovocirala. Svijet internetskih „blogova“ otkriva nove srpske omladinske nacionalističke, neofašističke i rasističke pokrete ali i one koji pokušavaju postati naizgled dobro organizirani neo-konzervativni nacionalisti naglašavajući pravoslavlje, poput „Omladinskog sabora Dveri srpske“, ili „Otačestvenog pokreta „Obraz“. „Obraz“ je bio aktivan u procesu rehabilitacije i slavljenja kulta vladike Nikolaja Velimirovića, a njegov aktivizam uključuje i borbu za rehabilitaciju srbijanskih kolaboratora iz Drugog svjetskog rata Milana Nedića, Dimitrija Ljotića i Draže Mihailovića. Tako primjerice, na internetskim stranicama „Obraza“ stoji slijedeće: „Otačestveni pokret „Obraz“ je najorganizovanija ultra-desničarska organizacija u Srbiji. Glavni programski cilj „Obraza“ je uspostavljanje pravoslavlja kao državne religije, a na vlasti bi trebalo da budi isključivo etnički Srbi. Bore se za slobodu i dobrobit onoga što nazivaju „srpska otadovina“, jedinstveni geopolitički i državotvorni prostor srpskog naroda.“¹⁴

Ali Velimirovićev kult je bio i odgovor srpskog nacionalizma hrvatskom nacionalizmu i napose Katoličkoj crkvi. Naime, kardinal Stepinac je beatificiran prigodom papinskog posjeta Hrvatskoj u listopadu 1998. Tom je događaju Crkva u Hrvata dala nacionalni značaj a Stepinac je proglašen „kompasom“ koji vodi Hrvate kroz povijest. Sarkofag s blaženikom u hrvatskoj nacionalnoj katedrali i godišnja komemoracija „Stepinčevo“ u Zagrebu podsjećaju na pravoslavnu tradiciju štovanja svetih moštiju a ako zatreba i upotrebi tih relikvija za masovnu nacionalističku mobilizaciju. Doduše, i prije Velimirovićeve kanonizacije, Srpska je Crkva na ovu hrvatsku beatifikaciju imala spreman odgovor tako da je iste godine, 1998, Srpska crkva kanonizirala osam novih mučenika od kojih su sedmorica bili svećenici i vjernici Srpske crkve žrtve ustaškog zločina u NDH a jedan je bio žrtva komunističkog terora.¹⁵ Usporedo s ovim kultovima, Srpska je crkva nastavila s komemoracijom Jasenovca. Osnovan je odbor Svetog Arhijerejskog Sabora za Jasenovac koji je

¹² Vidi *Balkanski idoli*, prvi svezak, str. 66-73.

¹³ Vidi Filip David, „Antisemitizam među nama“, *Danas*, 6-9 January 2000, str.33. Milan Vukomanović, „O čemu crkva (ne) može da se pita. SPC, država i društvo u Srbiji (2000-2005). Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2005; Mirko Đorđević., *Srpska konzervativna misao*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.

¹⁴ Pročitano na 5. svibnja 2008, citirano prema <http://www.srb-obraz.org/index.htm>

¹⁵ Vidi *Balkanski idoli*, svezak drugi, str, 122-123.

suradjivao s beogradskim Muzejom žrtava genocida i predstavljao srpsku istinu o Jasenovcu u zemlji i inozemstvu. Osnovan je i poseban znanstveno-istraživački institut za Jasenovac (Jasenovac Research Institute), a 2000. god. je pri obnovi crkvenog života u Hrvatskoj, Srpska Crkva utemeljila i novi manastir Jasenovac sa sjedištem u Jasenovcu u blizini obnovljene crkve Sv. Jovana Krstitelja. Taj je manastir, zbog obnavljanja vladličanskog dvora slavonske eparhije u Pakracu postao privremeno sjedište episkopa slavonskog a nije isključeno da ostane i stalno eparhijsko središte. Za Srpsku Crkvu Jasenovac je i dalje bio „drugo Kosovo“ i mada su danas oba Kosova u stranim državama, Srpska Crkva ih smatra prioritetima svog crkveno-nacionalnog programa i ubraja među najvažnija sveta mjesta u srpskom pravoslavlju. Što se tiče konkretno Jasenovca, za pretpostaviti je da Srpska Crkva nikad neće odustati od ideje svetog vladike Nikolaja Velimirovića za izgradnjom „Hrama Pokajanja“. To dakako uključuje i funkciju tog hrama kao moralnog pritiska na onu stranu koju SPC drži krivcem za jasenovački zločin i genocid u NDH, da se ako hoće pomirenje tamo dođe pokloniti, pokajati i iskati izvinjenje od Srpske Pravoslavne crkve (iako je oprostaj već dat preko patrijarha Germana na komemoraciji iz 1984.).

Konstrukcija blajburškog mita u hrvatskom nacionalizmu započela je u krugovima hrvatske političke emigracije u Argentini i drugdje 1960-tih i 1970-tih godina iako se u toj fazi ne primjećuje nekakva značajna uloga Katoličke crkve.¹⁶ Radi se o komemoraciji partizanskog napada na ostatke poražene vojske NDH na austrijsko-slovenskoj granici 15-16. svibnja 1945. a potom i okrutni tretman ratnih zarobljenika u jugoslavenskim logorima i na takozvanim „križnim putovima“. NDH nije kapitulirala, ustaško je vodstvo ove trupe s kojima je bilo i civilnih izbjeglica napustilo ali su ustaški ekstremisti spriječili predaju partizanima te su nakon sto su Britanci prepustili ove zarobljenike partizanima uslijedile partizanske represalije. Kao i u slučaju srpsko-nacionalističke upotrebe Jasenovca, došlo je do pretjerivanja u broju žrtava i kategorizacije zločina te je Bleiburg postao ni manje ni više nego genocid nad hrvatskim narodom. Hrvatski su nacionalisti tako u blajburškom mitu dobili i ekvivalent Jasenovcu ali i „hrvatsko Kosovo“ jer su uvijek zavidjeli svojim srpskim pandanima na Kosovskom mitu. Za vrijeme rata 1991.-1995 i Tuđmanove ere, i hrvatski režim počinje podržavati blajburške komemoracije a sve se više uključuje i Katolička crkva. U međuvremenu, nije uspjela Tuđmanova ideja da u Jasenovac preseli kosti blajburških žrtava i sagradi nesto poput spomenika svim žrtvama rata koji je Francisco Franco sagradio poslije španjolskog građanskog rata u *Valle de los Caidos*. Protiv ove Tuđmanove ideje pobunila se i hrvatska ljevica koja je isticala da su među blajburškim žrtvama i ratni zločinci ali i hrvatska desnica koja ionako nikad ne bi otišla odavati počast žrtvama Jasenovca. 2007. god. u Bleiburg prvi put dolazi i kardinal Josip Bozanić s biskupima. Tamo napada zločine komunizma koji su dugo bili prikriveni, umanjivani i nekažnjeni ali govori i o Jasenovcu kao velikom zločinu iako u Jasenovac ne odlazi.¹⁷ U

---

¹⁶ Vidi *Balkanski idoli*, svezak prvi, str. 91-96.

¹⁷ 13. svibnja, 2007. kardinal Bozanić pred 10,000 istomišljenika izjavio je da „blajburška je tragedija osiromašila cjelokupno hrvatsko društvo. Zbog događaja kojima je bila klica, stotine su tisuća Hrvata stjerane na margine; mnogi su poslije bili prisiljeni na iseljništvo, obitelji koje su na bilo koji način bile povezane sa žrtvama tih događanja natjerane su na posvemašnju šutnju i bile su politički maltretirane; potomci su smatrani građanima drugoga reda, poglavito ako nisu htjeli prihvatiti novu ideologiju i ucjenjivačku igru terora . . . (a također i da je) blajburška tragedija, i sve ono što je slijedilo nakon nje, uvod u zločin puno širih razmjera, jer je ostavila pustoš u duhovnom i kulturološkom tkivu hrvatskoga naroda.“ Jutarnji list, 13. svibnja 2007, http://www.jutarnji.hr/dogadjaji_dana/clanak/art-2007,5,13,bleiburg_obljetnica,74135.jl

Hrvatskoj je inače od osamostaljenja do danas periodično dolazilo do kontaverzi oko Bleiburga i Jasenovca između hrvatskih antifašista i nacionalista. Na komemoracije u Jasenovac su odlazile antifašističke udruge i predstavnici hrvatskih Židova, Srba i Roma a pridružio im se i u svom drugom mandatu predsjednik republike Stjepan Mesić. Iako je još Franjo Tuđman proglasio takozvanu „pomirbu svih Hrvata“, Hrvatska je bila podijeljena ne samo klasno zbog nepravедne privatizacije, nego i ideološki bremenom Drugog svjetskog rata. Nacionalisti i visoki katolički kler odlazili su na komemoracije u Bleiburg. Antifašisti su prozivali biskupe zbog nedolaska u Jasenovac a nacionalisti predsjednika Mesića zbog izbjegavanja Bleiburga.

Dok su trajale uobičajene proljetne pripreme za hrvatske vraćanje u prošlost, tj. za godišnje komemoracije u Jasenovcu i Bleiburgu, hrvatska je država pod novoizabranom HDZ-ovom vladom, na 18. IV. 2008, objavila da je Predsjedništvo Sabora dalo 500,000 kn za komemoraciju novog praznika „Spomen-dana blajburške tragedije“ a 100,000 kn za komemoraciju Jasenovca s obrazloženjem da se za Jasenovac već dugi niz godina davalo a za Bleiburg nije. Bio je to uvod u veliku hrvatsku nacionalnu debatu o prošlosti. U ožujku 2008, Katolička crkva u Hrvatskoj je objavila nešto što je nazvala "Hrvatski martirologij XX. stoljeća". Radi se o bogato opremljenoj i skupoj enciklopediji. Ediciju je urednio poznati bosanski svećenik don Ante Baković, ranije poznat po borbi za veći demografski prirastaj Hrvata i Hrvatica. Na više od tisuću stranica knjiga donosi biografije, fotografije i opis stradanja 663 mučenika, crkvenih žrtava komunističkog režima, uglavnom članova klera. Po Bakoviću i ostalim suradnicima ove publikacije, radi se sve o nevinim žrtvama komunizma. Na popisu žrtava su biskupi, svećenici, svećenici-tifusari, bogoslovi, sjemeništarc, braća laici i časne sestre. Najmlađoj žrtvi bilo je 12 godina, a najstarijoj 83. Komunisti su po istraživanjima Bakovića i suradnika ubili na pravdi boga 506 svećenika, 4 biskupa, 49 bogoslova studenata teologije, 38 sjemeništara gimnazijalaca, 31 časnu sestru, te 17 redovnika i redovnica laika. Bakovićeva sedamnaestogodišnja istraživanja obuhvatila je područje današnje Hrvatske, BiH, Crne Gore, Vojvodine i Kosova. Na promociji knjige je izjavio gospičko-senjski biskup Mile Bogović da je zaprepašten usporednim podacima s drugim narodima koji su imali totalitarne režime, po kojima je kler najviše stradao u Hrvatskoj. Do sad nije bilo kritičkih ocjena autentičnosti ove enciklopedije i njenih izvora. Povjesničari znaju biti spori pa treba pričekati. Ali ja ću biti toliko benevolentan spram Crkve da ću odmah pretpostaviti da su svih 663 bili nevine žrtve komunističke osvete ili ateističke revolucije koji nikakve veze s ustašama i njihovim zločinima nisu imali. Ali me zanima odgovor na slijedeće pitanje: kako to da vodstvo Katoličke crkve nije među tih 663 moglo otkriti jednog ili jednu, ili možda 5 ili čak 50 njih koji bi zaslužili beatifikaciju više i prije od kardinala Stepinca? Nije valjda da se on najviše od svih ovih 663 mučio i vodio najsvetačkiji život? Ako jest, onda hrvatski katolički klerikalni resursi nisu baš naročito kvalitetni. I da su neki od ovih katoličkih svećenika-žrtava komunizma beatificirani ili kanonizirani pred rat 1991.-1995., što bi se Srpska Crkva imala buniti protiv njih? Ali protiv Stepinca se, ruku na srce imala razloga buniti i u njegovu nevinost sumnjati kao što bi barem po takozvanoj "zapovjednoj odgovornosti" svaki visoki dužnosnik i moćnik neke hijerarhijski ustrojene organizacije trebao biti odgovoran. Tako je ipak beatifikacija Stepinca kao i način shvaćanja i komemoracije Jasenovca u Srpskoj Crkvi kao ekskluzivno srpskog stratišta u kom je došlo do genocida motiviranog vjerskom mržnjom, doljevala ulje na vatru predratne krize. Dalje, tu je i pitanje hoće li netko do ovih 663 mučenika uskoro biti beatificiran? Recimo neka časna sestra ili redovnik-laik? Ili za tako nešto treba biti kardinal ili barem biskup? Eto, na primjer, je Srpska Crkva od 1998 do 2003 kanonizirala ne samo vladike nego i obične popove pa i obične vjernike. Baš bi dobro došlo za umivanje *public imagea* jednoj danas jednoj tako vrlo bogatoj Crkvi kao što je Crkva u Hrvata, beatificirati ili kanonizirati nekog redovnika ili svećenika siromaha.

Dalje, poteze katolicke crkve treba uvijek promatrati u malo sirem kontekstu svjetskog katolicizma. Ono sto be se medutim moglo pretpostaviti da bi Bakovicev martirologij, mogao biti hrvatski ekvivalent papinskoj beatifikaciji svećenika zrtava spanjolskog gradjanskog rata (Ivan Pavao II beatificirao ih je 2001. 233 a Benedikt XVI 2007. 498) i komemoraciji tih zrtava u Spanjolskoj, poput primjerice gradnje spomenika u Valenciji koji je inicirala lokalna nacionalisticka stranka. Svećenici zrtve Francovog rezima a takvih ima narocitu u Baskiji i Katoloniji, nisu beatificirani. Dakle, u zemljama gdje je doslo do povjesno zestokog sraza fasizma i antifasizma poput Spanjolske i Hrvatske, rat jos uvijek traje. Katolicka crkva koja nadzivjela i nadjacala antifasiste, sad im se osvecuje a pri tome i u suvremenoj Spanjolskoj i u Hrvatskoj ostaje cvrsto uz desnicu i bori se otvoreno protiv ljevice pri tome tvrdeci da u vrijeme ratova 1936-1939 i 1941-1945 nije bila ni na cijoj strani, napose ne na strani fasista kako joj antifasisti imputiraju. Po crkvenom vidjenju povijesti, bila je neutralna ali su zbog neceg antifasti poubijali na stotine svećenka. Kao razlog za to Crkva navodi njeno suprostavljanje komunistickim revolucijama koje su se krile iza antifasizma.

Na Bakovićev martirologij su hrvatski antifašisti odgovorili ponovnim objavljivanjem poznate zbirke iz 1946. "Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednoga dijela katoličkog klera" i komemoracijom 63-obljetnice proboja logoraša iz koncentracionog logora u Jasenovcu. Knjiga "Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednoga dijela katoličkog klera" je nastala u period pri kraju rata 1945 do sredine 1946 i dovršena je prije suđenja zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu te je njeno objavljivanje moglo imati utjecaj na taj proces ili biti propagandna priprema za njega jer radilo se ipak o političkom procesu do kog je došlo nakon sto je nova vlast iscrpila sve metode i pokušaje suradnje s ovim crkvenim poglavarom. Doduše to jos uvijek ne znaci da je prikupljeni materijal falsifikat. Materijale za knjigu su prikupili i redigirali hrvatski pisci i novinari Joža Horvat i Zdenko Štambuk. Knjiga obiluje faksimilima ondašnjih novina i dokumenata kojima se optužuje dio katoličkog klera iz Hrvatske i BiH za kolaboraciju s NDH vlastima, masovna pokršćavanja Srba i opće oduševljenje Pavelićevom politikom. Dakle radi se o dokumentima iz arhiva NDH koji uključuju citate iz katoličkog tiska i drugih izvora ali su relativno malo korišteni iskazi zarobljenih ustaša i dužnosnika režima NDH. Taj materijal je daleko opsežnije uključen u poznatu knjigu Viktora Novaka „*Magnum crimen*“ koja je kao povijest hrvatskog klerikalizma objavljena 1948. pa se ove dvije knjige, dakako uz određene rezerve glede njihove objektivnosti jer su autori neupitno osobe koje nipošto nisu naklonjene Crkvi i katolicizmu općenito, trebaju čitati zajedno da bi se stekla nekakva kompletnija slika o interakciji katolicizma i hrvatskog nacionalizma, fenomenu klerikalizma a napose o Crkvi i ustaštvu u NDH. "Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednoga dijela katoličkog klera" je odmah žestoko napao katolički tjednik „Glas koncila“ poznatim prijetećim rječnikom urednika Ivana Miklenića. Po njemu, "Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednoga dijela katoličkog klera" su se ponovo pojavili u hrvatskoj javnosti na dan koji Miklenić naziva „crnim danom u povijesti samostalne republike Hrvatske“, a to je za njega i „zloporaba demokracije“, te „manifestacija mržnje“, a samu knjigu opisuje kao „okrvavljeni komunistički propagandistički pamflet“, „čistu Ozninu izmišljotinu (OZNA je partizanska služba sigurnosti) i podvalu, falsifikat“, i tako dalje.¹⁸ Ovakav vokabular inače *Glas koncila* relativno često koristi protiv brojnih neprijatelja Crkve koje u društvu otkriva. Takve retorike nema u većini hrvatskih medija osim u glasilima ekstremne desnice poput „Fokusa“ i „Hrvatskog slova“. Ovi su listovi, također napali objavljivanje „Dokumenata“. Ranijih godina su sličnim vokabularom i Glas koncila i ova dva lista krajnje desnice, na primjer žestoko napali i knjigu „Holokaust u Zagrebu“ koju nije objavila ni udruga

¹⁸ Prema Novom listu, od 2. svibnja, 2008.

antifašista, ni komunistička tajna policija ni itko nekompetentan, nego Slavko i Ivo Goldstein koji spadaju među najpoznatije hrvatske povjesničare.¹⁹

Na 20. IV. 2008 predsjednik Stipe Mesić s predstavnicima preživjelih logoraša i antifašističkih boraca hodočastio u Jasenovac u povodu 63-obljetnice proboja logoraša iz ustaškog logora smrti. Katolički biskupi dakako nisu dosli nego su poslali lokalnog župnika. Predsjednik Mesić je između ostalog rekao u službenom govoru da „i danas se nađe dosta gadova koji bi nas htjeli uvjeriti kako zločin nije bio tako strašan, ako je uopće počinjen . . .”²⁰ Upitan da li će doći i u Bleiburg na svibanjsku komemoraciju, predsjednik Hrvatske je izjavio da će tamo možda otici kad tamo budu kao u jasenovackom memorijalnom muzeju objavljene liste imena poginulih da se točno zna tko je što bio i činio u ratu . U svom govoru ovom istom prigodom, Ivan Fumić, bivši zatocnik Jasenovca i predsjednik Udruge antifasističkih boraca Hrvatske bio je zestok u napadu na hrvatski katolički kler, rekavši da katolički biskupi Hrvatske u širokom luku zaobilaze Jasenovac, a dodao je i slijedeće “Žalosno je, ali istinito, da su ustaše imale izdašnu pomoć većeg dijela katoličkog klera, koji i danas, kao posljednji bastion, brani taj poredak i uzdiže Bleiburg”.²¹

Dva dana poslije, iz Tiskovnog ureda BKH stigao je komentar, koji kaže da “Crkva ne želi polemizirati” te samo podsjeća na riječi kardinala Josipa Bozanića izrečene na Bleiburgu 2007, kako “Ljudi koji su pripadali komunističkomu režimu, ili ostali zaslijepljeni njegovom propagandom, i koji ne žele biti oslobođeni istinom . . . prozivaju Crkvu, njezine pastire i vjernike na sličan način na koji su to činili i u ono doba” a zatim se ponavlja da je Stepinac 1943 osudio zločine u Jasenovcu. Time je za Crkvu ta povijesna kontroverza riješena. Crkva ne vidi problem u Stepinčevih 2 godine zakašnjenja (tijekom tih 2 godine je većina od ukupnog broja žrtava pobijena) u javnoj oštroj osudi jasenovačkih zločina za koje je saznao od mnogih a tu su i službeni izvještaji mostarskog Biskupa Mišića te bosanskih franjevac već u proljeće i ljeto 1941. Također je u te 2 godine Stepinac osobno te ostali biskupi i svećenstvo te katolički tisak uglavnom hvalili ustaški režim i javno mu pokazivali lojalnost. Dakako polemika nije završila priopćenje iz BKH nego se tek zahuktala. Crkva se, kako je i obećala, održala obećanje da neće polemizirati ali je zato počela prijetiti. Oglasili su se tako poglavari katoličkih redovničkih zajednica priopćenjem javnosti u vrlo oštrom tonu, osudom govora predsjednika Mesića i ostalih govornika u Jasenovcu, optužujući predsjednika države da ne dopušta javno žaljenje žrtava komunizma i poručujući mu između ostalog: „Postoje naime i danas 'gadovi' koji vrše segregaciju žrtava na podobne i nepodobne, na nedužne i zaslužne, koji bez suda i bez povijesne istrage režu nožem istinu o tome tko zaslužuje, a tko ne zaslužuje sućut i pijetet. Ti 'gadovi' ne žele ni danas priznati zločin jedne strane, a od nas očekuju da svaki dan osuđujemo zločine druge strane, pa kad to ne činimo, nazivaju nas posljednjim utvrdama ustaštva . . .”²² Priopćenje redovničkih poglavara u sličnom oštrom i prijetjećem tonu Crkva je koristila protiv predsjednika Mesića i ranije. Na primjer poslije pobjede lijeve koalicije na izborima 2000 koja je označila kraj tuđmanizma ali se ni Crkva ni desnica nisu s tim pomirile. Hrvatska je tada bila pod prijetnjom državnog udara, održavali su se masovni fašistički zborovi i marševi i prijetilo se „komunistima“ da im se neće dozvoliti povratak na vlast. Mesić je tada pisao prosvjedno pismo papi a kod kuće prisilio grupu desničarskih generala na umirovljenje.

---

¹⁹ Ivo Goldstein i Slavko Goldstein. *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb: Novi liber i Zidovska općina Zagreb, 2001.

²⁰ Jutarnji list, 20. IV. 2008. http://www.jutarnji.hr/dogadjaji_dana/clanak/art-2008,4,20,,116686.jl

²¹ Isto.

²² Jutarnji list, 23. travnja 2008, http://www.jutarnji.hr/dogadjaji_dana/clanak/art-2008,4,23,,117137.jl

Mesića je zbog govora u Jasenovcu i komentara o Crkvi napao i „Glas koncila“ koji piše da je „komemorativni skup u povodu 63. obljetnice proboja zatočenika iz koncentracijskog logora Jasenovac, održan u nedjelju 20. travnja u Jasenovcu, još je jednom zloupotrijebljen za ideološki obračun i za neargumentirano optuživanje drugih“, zatim da je tu navodno došlo do „sijanja novoga sjemena mržnje, razdora, nepravde . . .“²³ Po Miklenicu, slični su se skupovi navodno održavali i za vrijeme komunističkog režima („Upravo tendenciozne jasenovačke komemoracije za sve vrijeme komunističkoga režima u bivšoj saveznoj državi - a nažalost pojedinci tim tragom nastavljaju i na komemoracijama u demokratskoj Hrvatskoj - sijale su sjeme razdora, mržnje, i to je sjeme niklo brojnim koncentracijskim logorima u Srbiji za Miloševićeva režima kroz koje su prošle tisuće nevinih ljudi samo zato što su Hrvati, od kojih su neki izgubili i život, za neke se ni danas ne zna, a svi imaju fizičke ili psihičke posljedice. Da nije bilo višedesetljetnog podgrijavanja jasenovačkoga mita, vjerojatno ni Milošević i njegovi suradnici ne bi bili tako lako manipulirali Srbima, kako u Srbiji tako i onima izvan Srbije, te bi bili pošteđeni mnogi životi i mnogi ne bi doživjeli patnje i boli kroz koje su prošli . . .“²⁴). Sad nije jasno na koje skupove Miklenic misli jer su se u Jasenovcu za vrijeme komunističkog režima u bivšoj saveznoj državi masovne komemoracije rijetko održavale a Josip Broz Tito nikad tamo nije bio sto su mu srpski nacionalisti mnogo puta spočitnuli. Najvjerojatnije Miklenic misli da jednu specifičnu komemoraciju i to onu koju je organizirala u Jasenovcu Srpska Pravoslavna Crkva 2. rujna 1984.

Prijetnje iz Katoličke crkve u Hrvatskoj kulminirale su 30. IV. 2008 kad je kardinal Bozanić na konferenciji za medije i pred kamerama državne televizije izjavio da očekuje od Državnog odvjetništva da poduzme zakonske mjere protiv „onih koji su govorili u Jasenovcu“. Kardinal je to pred TV kamerama rekao u vrlo strogom tonu, namргоđeno i naredbodavno: „Što se tiče poruka odaslatih u Jasenovcu, smatram da je tamo dovoljno materijala za Državno odvjetništvo i očekujem da ono odmah proradi.“ Kardinal nije precizirao koga treba Državno odvjetništvo uhapsiti zbog javnog i slobodnog izražavanja mišljenja u jednom demokratskom društvu koje hrli u Europskoj Uniji. Možda se to odnosi i na predsjednika Republike Mesića iako su svi mediji „pogađali“ da je mislio na sefa hrvatskih antifašista Ivana Fumića. Državna je televizija dva dana prikazivala ljuta i stroga lica kardinala, biskupa i ostalih članova hrvatskog klera. Predsjednik Mesić je na televiziji je pokazivao zбunjenost, zamuckivao i počeo se opravdavati a potom nestao iz javnosti zbog sastanka balkanskih država u Makedoniji. Stari se partizan Fumic toliko uplašio da se počeo preko televizije izvinjavati Crkvi i kritizirati sebe da je bio prestrog i da nije mislio na cijelu Crkvu te da je navodno njemu poznato kako Crkva i religija posjeduju velike vrijednosti. Doduše, na proslavi 28-godišnjice smrti Josipa Broza Tita u Kumrovcu, 4. svibnja 2008, Fumicu se samopouzdanje vratilo pa je izjavio u neformalnom razgovoru s novinarima da „će uskoro katolički biskupi vladati Hrvatskom umjesto hrvatske vlade“ ali nije javno nastupao.²⁵

Ali se nisu uplašili hrvatski Židovi a napose Srbi. Židovi su usred ove polemike, na 2. svibnja 2008. komemorirali uz direktni televizijski prijenos, Dan sjećanja na žrtve Holokausta. Komemoracija se sastojala od recitiranja imena i prezimena hrvatskih Židova koje su ustase pobile u Jasenovcu a rabini su dali i posebne molitve na hebrejskom u kojima se spominju logori Jasenovac i stara Gradiška. Komemoraciju 63-godišnjice proboja zatočenika iz koncentracionog logora Jasenovac obilježio je i stalni Odbor za Jasenovac Svetog

---

²³ Glas Koncila, broj 17 (1766), 27.4.2008. Online verzija na http://www.glas-koncila.hr/rubrike_komentar.html?broj_ID=14064

²⁴ Isto.

²⁵ Slobodna Dalmacija, 5. svibnja 2008.

Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne Crkve. Na čelu ovog organa Srpske Crkve je kao predsjednik bio dugo vladika Atanasije Jevtic a danas je episkop Jefrem (Milutinović), episkop Banjalučki iz Republike Srpsku u kojoj je SPC ustavom određena kao državna religija. Član Odbora od 11 članova je, pored ostalih, i episkop slavonski Sava (Jurić), koji sad ima sjediste u Jasenovcu. Tu je i urednik poznate knjige koja opravdava srpsku karadžićevsku viziju rata u BiH, „Jagnje božije i zvijer iz bezdana“, jeromonah Jovan Čulibrk, kog je Srpska Crkva poslala na postdiplomski studij genocida i Holokausta na Hebrejsko sveučilište u Jeruzalemu. Ovaj Odbor je koordinirao bogati program komemoracije 63-obljetince proboja logoraša iz koncentracionog logora Jasenovac u Beogradu, banja Luci i Donjoj Gradini u Republici Srpskoj.²⁶ Preko internetskih stranica Odbora predstavljeni su znanstveno-istraživački projekti koje je Odbor za Jasenovac Svetog Arhijerejskog Sabora SPC prihvatio i sufinancirao u suradnji s različitim institucijama u Srbiji (narocito Muzej zratava genocida), Republici Srpskoj u BiH (npr., te u inozemstvu. Radi se o slijedecim projektima:

“Jasenovac: Nepoznati logor u Hrvatskoj”, Honors kolegij, University od Arkansas, SAD

“Georadarsko probno ispitivanje na mjestu masovnog pogubljenja”, Donja Gradina Spomenko J. Mihajlović, Vasilije Belobrković, Vladimir Miletić.

“Preliminarni projekat Donja Gradina”, Miroslav Marković, Jasmin Babić, Nebojša Bosiočić.

“Primjena daljinske detekcije i interdisciplinarnih tehnika u istraživanju masovnih grobnica u ustaškom sistemu logora Jasenovac”, Jasmin Babić, Tomas Čupković, Nebojša Bosiočić.²⁷

Također je objavljeno u hrvatskim medijima, da navodno, Državno odvjetništvo zaista prikuplja podatke o javnim istupima Ivana Fumića sa sumnjom da je počinio kazneno djelo „uznemiravanja javnosti sirenjem laznih vijesti“. Ako je to doista tako, nije dobar za demokraciju u Hrvatskoj da jedinu apsolutnu povijesnu istinu zna samo hrvatski Crkveni vrh. Uostalom, na hrvatskom i mnogim svjetskim jezicima postoji obimna literatura koja ne dijeli perspektivu vodstva hrvatske katoličke Crkve. Čak su i neki hrvatski svećenici govorili i pisali o odgovornosti Crkve za potporu NDH. Oni nisu ekskomunicirani nego su čak dobili doktorate od papinskih sveučilišta.²⁸ Također je upitno da li, kao što je izjavio Ivan Fumić, Crkva od ranih 1990-tih do danas ima ili nema veze s neofašizmom u novoj Hrvatskoj ili ako nema i ne zeli imati, zbog čega njegove manifestacije nije osudila jer ih je bilo u izobilju. Zbog čega na primjer, vodstvo crkve nikad nije osudilo rušenje nekoliko tisuća

²⁶ „Jasenovac info. Odbor za Jasenovac Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne Crkve“, 29. travnja, 2008, <http://www.jasenovac-info.com/odbor/?lang=sl>

²⁷ Isto.

²⁸ Vidi, Marko Oršolić, *Zlodusima nasuprot - religija i nacionalsocijalizam*, Rijeka: Adamić, 2006. Od novijih kritičkih stavova iz Crkve spram NDH treba spomenuti da je Bosanski franjevac Petar Jelač 2007 doktorirao na rimskom papinskom sveučilištu Gregoriana s tezom „Katolička crkva u Bosni i Hercegovini i NDH“. Jelač govori vrlo kritički o NDH, osudjuje ustvo, navodi što su bosanski franjevci poduzeli protiv proustaških svećenika, te kritizira odnos crkve prema režimu NDH i današnji odnosu vodstva Crkve prema toj povijesnoj temi. Vidi intervju s Jelačem „Za Crkvu jos postoje 'nase' i 'tudje' zrtve“, Jutarnji list, 27. travnja, 2008, str. 16-17.

antifašističkih spomenika diljem Hrvatske? Da su uništavane ulične kante za otpatke ili klupe po parkovima i to bi bio ozbiljni akt vandalizma koji zaslužuje javnu osudu a pogotovo spomenici od kojih su mnogi umjetnička djela. Dalje, zbog čega Crkva godinama dopušta nekim svećenicima mise za ustaškog vodju Antu Pavelića a da te svećenike nije ni ukorila ili poslala na disciplinsko povjerenstvo a kamoli suspendirala *a divins*? Nego su naprotiv, iz službene Crkve, izdavali priopćenja za javnost po kojima svatko ima pravo naručiti misu a Crkva da moli za spas svake duše. Možda je najbolji odgovor na ovaj cinizam Crkve bila inicijativa splitskih novinara Milorada Bibića Mosora i Đermana Senjanovića, koji su od iste crkve u kojoj je održana misa za Pavelića naručili misu za dušu pokojnog Slobodana Miloševića. Dalje, zbog čega je cijela Hrvatska preplavljena na zidovima sela i gradova, na crkvama, na željezničkim postajama i posvuda, simbolom koju prikazuje ustaški znak, slovo „U“ iz kojeg se izdiže križ? Tko to spaja sveti kršćanski simbol i simbol jednog fašističkog pokreta? Da te simbole nisu nacrtali članovi Udruge hrvatskih antifašista kako bi oklevetali crkvu? Naravno, nisu ih crtali ni biskupi, ali oni su mogli barem jednom kazati da s takvim simbolima Crkva nema veze i da nisu kršćanski, napose zato što su javno osuđivali „simbole komunizma“, crvene zvijezde i slično i tražili da se oni zabrane. I tako dalje. Ako se Katolička Crkva u Hrvatskoj pravi da neofašističke i ultradesničarske fenomene u vlastitom sokaku ne vidi jer to kao s njom nema veze iako se sve te organizacije i pokreti pozivaju na katolicizam, po čemu je ona bliža Europi i demokraciji od Srpske Crkve koja je sponzor nekih udruga ekstremne desnice poput omladinskog sabora „Dveri srpske“, studentske organizacije „Sveti Justin“, te omladinskog „Otačestvenog pokreta Obraz“, a da ne spominjemo niz neovisnih neofašističkih i rasističkih grupa poput „Nacionalnog stroja“ i drugih u Srbiji koja se sve pozivaju na pravoslavlje kao inspiraciju i javno objavljuju pripadnost Srpskoj Crkvi? Uostalom i u izbornoj kampanji u Hrvatskoj 2007., bilo je šovinističkih i antisemitskih izjava u stranačkim debatama na državnoj televiziji koje su voditelji morali presijecati. I ultradesničarska „Hrvatska čista stranka prava“ čije su izjave uglavnom šovinističke i prijeteće, u program je zapisala da slijedi doktrinu Katoličke Crkve i u javnim nastupima se prikazivala većim katolicima od pape. Crkva protiv svega ovog nema ništa niti je gubila vrijeme na to javno reagirati ali će zato spremno odgovoriti ukoliko netko iz udruge antifašista na bilo koji način prozove Crkvu ili je dovede u vezu s ekstremnim nacionalizmom u prošlosti i sadašnjosti.

Zanimljivo je da Katolička crkva u Hrvatskoj cijelo vrijeme napominje da treba pustiti povjesničare da oni rade svoj posao. Ali što ako povjesničari, primjerice, poslije neke beatifikacije ili kanonizacije, otkriju da ta osoba recimo nije vodila svetački život ili je počinila neko nedjeljo? Neće valjda beatifikacija ili kanonizacija zbog tog biti poništena? Uostalom, veliki je broj svetaca u svim vjerama koji su bili moćni vladari, kraljevi i carevi, a takvi su nerijetko bili i masovni ubojice. A zločin je zločin, bio u ime države, boga, vjere, nacije, rase, partije ili klase. Iz Crkve se također vrlo često čuje riječ „istina“, jer Crkva vjeruje da o povijesti postoji nekakva apsolutna i vječna istina a ne shvaća povijesne debate u demokratskom društvu kao put do istine koji je jedan trajni proces. Povijest je znanost koja razvija kritičku misao ali Crkva ne dozvoljava kritiku i anatemizira one koji ne prihvaćaju njene mitske verzije prošlosti i njene dogme. Za razliku od takve borbene hrvatske crkve koja negira vlastite grijehe a pobjesni na svaku kritiku pa jos i naređuje organima represije Republike Hrvatske da uhapse one koji ne prihvate povijesne perspektive koje im biskupi diktiraju i nameću, o nekim grijesima katolicizma govorio, je baš u ovo isto vrijeme, tj. tih dana dok je tekla ova velika hrvatska polemika između antifašista i klerikalaca, papa Benedikt XVI. u posjeti SAD. Tamo je morao, jer se našao u jednoj zemlji jake demokratske kulture te pred snažnim protestantskim i židovskim zajednicama, biti posve drukčiji i daleko

skromniji od crkvenih lidera koji se bahate na svojim balkanskim feudima. Papa je pred milijunskim brojem svjedoka govorio o stidu Crkve zbog pedofilskih afera koje su skrivili izopačeni svećenici. A kao Nijemac je pokajnički svjedočio o osobnom stidu zbog nacizma u Njemačkoj i svojeg članstva u Hitlerjugendu. Sad se postavlja pitanje da li je Crkva u Hrvata uopće dio Katoličke Crkve ako se toliko razlikuje od rimskog pape? Dok se ovaj pred cijelim svijetom kaje i ponižava, hrvatski kler prijeti predsjedniku države i građanima Hrvatske ljevičarskih uvjerenja i antifašističke tradicije. Kao da taj inače konzervativni papa pripada nekoj drugoj religiji različitoj od hrvatskog nacionalnog katolicizma. Da ne spominjemo da je u ovo isto vrijeme, prvi put u 6 decenija u katoličkom Paragvaju pobijedila ljevica na čelu s bivšim katoličkim biskupom i teologom oslobođenja Fernandom Lugom. Paragvaj je bio simbol katoličke ultradesnice, trajnog fašizma u kom su se skrili mnogi odbjegli nacisti i smjenjivale crne diktature. Danas je i Paragvaj i cijela još uvijek dominantno katolička Južna Amerika pod demokratski izabranim vladama ljevice. Ali zato je Hrvatska u vrijeme tuđmanizma, kao što sam napisao u jednom članku iz 2001, postala (ono što je nekad bio) Paragvaj.²⁹ A uz to je, po mišljenju Opus Dei, i „najkatoličkija zemalja u Evropi.“³⁰ Takva nova država, kakve prije nikad nije bilo u Hrvata, pa ni u NDH jer je u njoj bio jaki antifašistički pokret koji ju je uostalom i srušio, dakle mora imati i odgovarajuću povijest a to je mitska, posvećena povijest koja opravdava sadašnjost.

Nakon velike travanjske polemike između antifašista i nacionalista u Hrvatskoj, očekuju se novi konflikti kako se približava 16. svibanj, Dan komemoracije na Bleiburgu. Situacija je i dalje napeta iako su je i predsjednik Mesić i partizan Fumić pokušavali smiriti a i premjer Sanader je poručio da se Hrvatska treba prestati baviti prošlošću i okrenuti se budućnosti u Europskoj Uniji. U relativno mirnom tonu nedavno je zborio nekadašnji crkveni jastreb i urednik Glasa koncila, Živko Kustić, koji je u intervjuu pojasnio zbog cega biskupi idu u Bleiburg a ne idu u Jasenovac kazao slijedeće:

Od početka je Bleiburg orijentiran na jedan, a Jasenovac na drugi način. Od početka je jasenovačka komemoracija bila usmjerena komunistički, odnosno partizanski, pa čak i četnički. . . . Velikosrpski. Godinama se insistiralo na milijun srpskih žrtava u Jasenovcu, pa je pred time čak i hrvatska komunistička historiografija bila nemoćna. Jasenovačke manifestacije su od početka bile usmjeravane antikatolički, pa i antihrvatski. Svodilo se samo na to da su tu stradavali Srbi. . . . Naravno da je nastradalo najviše Srba, ali skupa s njima i Židovi te Hrvati. No, cijeli taj jasenovački opus dobio je jaki prizvuk srpske osvete i općehrvatske stigme. Ovdje, ipak, moram napomenuti da Tito nikada nije posjetio Jasenovac, možda upravo zato što je imao taj velikosrpski prizvuk . . .³¹

Na 17. svibnja u Bleiburgu se okupilo oko 10,000 hodočasnika, zamijećeni su i oni u ustaškim odorama, bio je i visokih državnih predstavnika Hrvatske, te znatan broj katoličkog klera. Govorio je biskup Slobodan Štambuk i ponovio uobičajene teze o nekažnjenim zločinima počinjenim na Bleiburgu te ignoriranju

---

²⁹ Vjekoslav Perica, "The Catholic Church and Croatian Statehood." U Vjeran Pavlaković, ed., Nationalism, Culture and Religion in Croatia since 1990. The Donald W. Treadgold Papers in Russian, East European and Central Asian Studies, No. 32, November 2001, str. 55-70.

³⁰ Vjekoslav Perica, "The Most Catholic Country in Europe? Church, State and Society in Contemporary Croatia." Religion, State and Society: The Keston Journal, Oxford, UK, Vol. 34, No. 4, December 2006, str. 311-346.

³¹ Jutarnji list, 3. V. 2008. http://www.jutarnji.hr/medjeljni_jutarnji/clanak/art-2008,5,4,,118211.jl

komemoracije od strane nekih visokih državnih dužnosnika. Dakle iako ovaj put Crkva nije bila predstavljena na najvišoj razini

Iako se čini da je Hrvatska po ovim opsesijama mitovima i opsjednutim nacionalnim crkvama dosta slična Srbiji, s tim se ne slaže hrvatski liberalni povjesničar Ivo Banac koji je srpski nacionalizam uvijek vidio glavnim problemom južnoslavenskih integracija i koji drži da je Srbija u daleko težoj situaciji i da će se najteže od svijueuropeizirati. On je znao kritizirati Katoličku Crkvu navlastito zbog potpore tuđmanizmu kog je Banac posve opravdano smatrao ozbiljnom smetnjom razvoju demokracije u Hrvatskoj. U nedavnom televizijskom intervjuu Banac je kazao da je Crkva u gore opisanoj polemici s militantnim antifašistima bila u pravu.³² Za katoličku Crkvu je također izjavio da je *semper reformanda* tj. da je uvijek znala naći izlaz iz korupcije u Crkvi i kriza crkvenog autoriteta (podrazumijeva se da tako ne misli o ortodoksnoj, tj. Pravoslavnoj crkvi). Po Bancu, nacionalisti povremeno zloupotrebljavaju religiju ali se ona nekako i od tog oslobodi i iskupi. Ali da li je moguće da i crkve eksploatiraju nacionalizam i nacionaliste? To je ne samo moguće nego se na primjeru crkvene konstrukcije mitova i sakralizacije mitske prošlosti očituje crkvena težnja prema akumulaciji društvene moći i totalnoj kontroli društva. Crkve nisu uvjerljive kad kažu da su one jedina alternativa svakom totalitarizmu. Možda svakom sekularnom totalitarizmu ali totalitarizam je totalitarizam, bio sekularni ili religijski.

ZAKLJUČAK

Svaka povijesna perspektiva postaje mitska ako služi nekoj svrsi u sadašnjosti a da to nije povijesna znanost, otvorena demokratska debata i kritičko preispitivanje stvarnosti u demokratskom društvu. Mit smo također definirali i kao interpretaciju prošlosti s određenom funkcijom u sadašnjosti. Koje bi bile funkcije ovdje analiziranih četiriju mitova? Prije svega to su antikomunistički i antijugoslavenski mitovi iako to nisu samo takvi mitovi jer bi bilo naivno, primjerice, ne shvatiti beatifikaciju Stepinca i komemoraciju Bleiburga i lekciju iz povijesti na adresu i pljusk na obraz i Srpske Pravoslavne crkve i srpskog nacionalizma ili kanonizaciju Velimirovica te komemoraciju Jasenovca kao mjesta genocida nad srpskim narodom i kao lekcije i pljuske Katoličkoj crkvi i hrvatskom nacionalizmu. Ipak, smatram da su ovi mitovi primarno antikomunistički i antijugoslavenski a sekundarno i ovo ostalo što sam spomenuo. Oni kao nove verzije povijesti supstituiraju one stare ali drukčije verzije povijesti na istu temu nekada „važne“ u komunističkoj Jugoslaviji. Prema tome, slomom komunizma pada i jugoslavenska država kakva je bila dizajnirana antifašističkom borbom multietničkog „narodnog fronta“ protiv etničkih nacionalista i inozemnih okupatora u Drugom svjetskom ratu i poslijeratnom komunističkom revolucijom. Slomom te države gube utjecaj njenu utemeljiteljski patriotski mitovi i verzije povijesti važne za vrijeme titoizma. Ali ova postjugoslavenska antikomunistička revolucija nije isto što i poljska, mađarska, bugarska pa čak i češko-slovačka jer ima nevjerojatno veliku „kolateralnu štetu“ da se tako izrazim. Naime, nestankom takvog južnoslavenskog projekta dolazi do ponovnog otvaranja jednog od najsloženijih „Nacionalnih pitanja“ u Evropi. Bez nekog „multi-nacionalnog“ i anti-nacionalističkog faktora, ostali su etnosi i religije organizirani kao nacionalistički pokreti okrenuti jedni spram drugih u direktnom srazu. S obzirom da su njihovi novi mitovi međusobno proturječne perspektive istog zajedničkog povijesnog iskustva

---

³² Radi se o Bančevu nastupu na hrvatskoj državnoj televiziji u emisiji „Nedjeljom u dva“, 27. travnja 2008.

a na povijest su nacionalistički pokreti najosjetljiviji, ti su mitovi postali dodatni generatori već postojećeg konflikta.

Primjeri konstrukcije mitova prikazani u ovom članku možda su najteži za takozvanu „dekonstrukciju“ ili demistifikaciju jer se radi o pretvaranju povijesnih interpretacija u religiju i dogmu koju čuvaju vjerske organizacije a prihvaćaju ih i državotvorni nacionalistički pokreti s obzirom da ti mitovi legitimiraju novu strukturu vlasti i daju novi sadržaj nacionalnom identitetu. Vjerske organizacije koje analizira ovaj tekst sudjelovale su u procesu mitske konstrukcije i samom tom mitskom konstrukcijom u rušenju jedne nacionalne države i stvaranju nacionalnih država novih na njenom mjestu -- dakle radi se o restrukturiranju sustava vlasti s karakteristikama revolucionarnih pokreta. Naime, promjena dominantnih mitova u društvu, kako su isticali mnogi analitičari, poput primjerice Samuela P. Huntingtona i Bruce Lincolna, često je dio revolucija i revolucionarnih pokreta.³³

S obzirom da je druga, komunistička Jugoslavija, produkt revolucije, i njena dekonstrukcija je bila dio revolucionarnih pokreta koji su kreirali novu stvarnost, nove identitete i dakako nove mitove jer svaka nova struktura vlasti i svaka nova nacionalna država traži novu legitimirajuću patriotsku mitologiju.

Treba napomenuti i da u tim novim državama posebno mjesto dobivaju nacionalne crkve kao državne religije. One su dakle u javnoj sferi kao dio državne strukture a ne civilnog društva. Sakralizirani mitovi i svetački kultovi koji su ujedno i patriotske nacionalne ikone sami po sebi mogu pridonijeti nekakvoj većoj društvenoj koheziji i privremenoj stabilizaciji ali ne i demokratizaciji i liberalizaciji društva te trajnoj normalizaciji odnosa sa susjednim državama i narodima. Kad se dakle radi o konfliktnim interpretacijama zajedničke povijesti dvaju ili više naroda, a te su povijesne interpretacije sakralizacijom pretvorene u religiju i u posvećene mitove i kultove, može doći do trajnog konflikta poput onog u Palestini i Izraelu u kom su Židovi i palestinski Arapi, kako ih je nazvao izraelski povjesničar Benny Morris u naslovu jedne svoje knjige, istovremeno i žrtve i pravednici ali, dodao bih, i počinitelji dijela nasilja i zločina koje teško priznaju uvijek optužujući drugu stranu kao isključivog krivca. Naime radi se o zajedničkom povijesnom iskustvu naroda ali s konfliktnim, proturječnim i uzajamno provokativnim interpretacijama. Nemoguće je takve posvećene mitove o herojstvu i mučeništvu, izdajstvu i vazda zlom dušmaninu te svetačke kultove „reformirati“ i u njih ugraditi nekakve „amandmane“ koji bi omogućili neku vrstu međusobnog razumijevanja, približavanja, konsenzusa i tolerancije. U takvim mentalnim sklopovima i mješavinama religija i nacionalizama, što je patriotski vjernik jači u svojoj vjeri to su izgledi tolerancije onog drugog vjernika manji. Izlaz je jedino u većoj distanci između religijske i sekularne sfere odnosno sekularizaciji javne sfere te odlasku religija iz nje u sferu civilnog društva i privatnosti. Ali, s obzirom kakav je karakter dvaju crkava kojima se ovaj članak bavi i njihova trenutačna društvena moć pojačana alijansom s političkim opcijama nacionalističke i populističke desnice, one se dragovoljno neće povući na rezervne položaje koje im liberalna demokracija nudi. Samo veći pluralizam i otvorenost društva i to dakako u tim od svih skoro mesijanski shvaćenim budućim europskim integracijama, mogu možda stvoriti uvjete za promjene koje će prisiliti barem nekakav uzmak ovih fenomena iz javne sfere.

---

³³ Bruce Lincoln, *Discourse and the Construction Society: Comparative Studies of Myth, Ritual and Classification*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1989; Samuel P. Huntington. *Political order in changing societies*. New Haven, Yale University Press, 1968.